

VSEBINA

SPREMNO BESEDILO AVTORJA	11
UVOD	13
1. DEL	
Ekonomija ločenosti	23
1. Svet obdarovanja.....	25
2. Iluzija pomanjkanja	39
3. Denar in um.....	51
4. Težave z lastnino	65
Sla po posedovanju	65
Izvorni rop	68
Izročilo po Henryju Georgeu.....	74
5. Krsta skupnih virov	83
Kulturni in duhovni kapital	84
Izčrpavanje skupnosti	88
Ustvarjanje potreb	91
Moč denarja	99
6. Ekonomija oduševanja	103
Ekonomsko prilika	105

Nujnost rasti	109
Koncentracija bogastva	112
Prerazporeditev bogastva in razredni konflikt	118
Inflacija	124
Več zate pomeni manj zame	127
7. Kriza civilizacije	131
8. Na prelomu dobe	145
Denar: zgodba in magija	145
Težka preizkušnja odraščanja človeštva	151

2. DEL

Ekonomija ponovne združitve	159
9. Zgodba o vrednosti	161
10. Zakon vračanja	173
11. Valute, ki temeljijo na skupnih dobrinah	183
12. Ekonomija negativnih obresti	197
Zgodovina in ozadje	199
Sodobna teorija in praksa	206
Kriza zadolženosti: priložnost za prehod	219
Z mislijo na prihodnost	221
Več zame pomeni več zate	230
13. Ekonomija ravnovesnega stanja in ekonomija odrasti	237
Ponovni premislek o trajnostnosti	237
Prehod v ravnovesno stanje: postopni spust ali zlom?	240
Krčenje denarja, rast bogastva	245
Zmanjševanje vloge posrednikov in revolucija enakovredne izmenjave (P2P)	248
14. Družbena dividenda	253

Paradoks prostega časa	253
Zastarelost 'delovnih mest'	257
Volja do dela	262
Kdo bo odnašal smeti?	267
15. Lokalne in komplementarne valute	275
Kavelj 22 lokalne valute	278
Časovno bančništvo in vzajemni kredit	285
Kriptorevolucija	294
16. Prehod v ekonomijo obdarovanja	301
17. Povzetek in kaŕipot	313
1. Odpis dolga	314
2. Valuta z negativnimi obrestmi	318
3. Odprava ekonomskih rent in nadomestilo za izčrpavanje skupnih dobrin	320
4. Ponotranjenje stroškov za druŕbo in okolje	321
5. Lokalno upravljanje gospodarstva in denarja	323
6. Druŕbena dividenda	325
7. Gospodarska odrast	327
8. Kultura obdarovanja in ekonomija enakovredne izmenjave (P2P)	328

3. DEL

Œiveti novo ekonomijo	331
18. Obujanje pozabljene kulture obdarovanja	333
19. Nekopičenje	345
20. Smotrno preŕivljanje in sveto investiranje	357
Dharma bogastva	357
Ropanje Petra za plačilo Pavlu	360
Staro kopičenje za nove namene	367
Smotrno preŕivljanje	371

21. Delo v duhu obdarovanja	377
Zaupati v hvaležnost	377
Posel v duhu obdarovanja	382
Sveti poklici	387
22. Skupnost in neizmerljivo	393
23. Nova oblika materializma	401
24. Bolj čudoviti svet, za katerega v srcu vemo, da lahko obstaja	409
 SEZNAM LITERATURE	417
O KNJIGI SO ZAPISALI	422
O AVTORJU	424
SPREMNA BESEDILA	
Ekonomija je lahko le sveta! <i>pater Karel Gržan</i>	425
Velikansko darilo, <i>Helena Norberg-Hodge</i>	433
Z vsako gesto daru soustvarjamo čudoviti svet, <i>Mala Kline</i> ...	434
O življenju, denarju in sveti ekonomiji, <i>Marjana Kos</i>	435
Rešitve, <i>Janez Božič</i>	438
U.TOP.I.JA, ki je mogoča, <i>Ines Drame</i>	440
Znanstvena podlaga za že delujoče podjetništvo, <i>Lenka Puh</i> ..	442
Kristalno jasno, <i>Zvonko Pukšič</i>	445
Ustvarjati in dajati brez plačila, <i>Matija Mazi</i>	446
»Ko opustimo dvom v svoje namene, vlijemo moč svojim besedam.«, <i>Tadeja L. Zupan</i>	449
O AVTORJIH SPREMNIH BESEDIL	453
DRUGA DELA CHARLESA EISENSTEINA	457

Spremno besedilo avtorja

To knjigo ponujam v duhu obdarovanja: tako ostanem zvest njeni temi, vnašanju načel obdarovanja v svet denarja. Da bi z založnikom svoja načela prelila v prakso, sva izbrala licenco Creative Commons, s katero lahko to knjigo prosto širite za katerikoli nekomercialen namen. To pomeni, da lahko gradivo iz knjige fotokopirate, ga objavite na svojem blogu in podobno, če ga le ne prodajate ali uporabljate za oglaševanje. Prosiva vas tudi za navedbo vira, da bodo bralci lahko po želji poiskali več mojih del. Druge pravne podrobnosti si lahko ogledate na spletni strani organizacije Creative Commons.

Ena od značilnosti daril je, da darilo v zameno zanj ni vnaprej opredeljeno. Če prejmete ali širite to delo brezplačno, bova vesela prostovoljnega prispevka, s katerim lahko izrazite hvaležnost ali vrednost, ki jo morda začutite. To lahko storite na spletnih straneh, povezanih z avtorjem in s knjigo.

Sebe v bistvu dojemam kot skrbnika in prevodnika idej *Svete ekonomije*. Stojim na ramenih veliko bolj slovečih mislecev, kot sem sam, ter srkam, predelujem in širim zamisli iz naših skupnih kulturnih dobrin. Tako darilo sem prejel in ga podarjam naprej. Zato se v dobri veri ne morem šteti za moralno legitimnega lastnika teh zamisli. Na srečo je bil moj založnik

dovolj pogumen, da razišče nov model obravnavanja intelektualne lastnine. Radostim se dne, ko umetnikom ne bo več treba umetno vzdrževati nedostopnosti svojega dela s pomočjo zakonov o intelektualni lastnini, pač pa bodo prejeli bogato povračilo iz hvaležnosti tistih, ki bodo to delo prejeli.

Uvod

Namen te knjige je, da postaneta denar in človeška ekonomija tako sveta kot vse drugo v vesolju.

Danes povežujemo denar s posvetnim, in ni čudno, da je tako. Če je že kaj sveto na tem svetu, to zagotovo ni denar. Denar se zdi sovražnik naših plemenitih čutov, kar je očitno vedno, kadar misel »Tega si ne morem privoščiti« zatre vzgib prijaznosti ali velikodušnosti. Denar se zdi sovražnik lepote, o čemer priča zaničljiva opazka »Prodal se je«. Denar se zdi sovražnik vsake dragocene družbene in politične reforme, korporativne sile pa krmarijo zakonodajo v smeri povečevanja svojega dobička. Zdi se, da denar uničuje Zemljo, medtem ko ropamo oceane, gozdove, prst in vse vrste, da bi potešili nenasiten pohlep.

Vsaj odkar je Jezus izgnal menjalce denarja iz templja, čutimo, da se denarja oklepa nekaj nesvetega. Kadar se politiki namesto stremjenja k javnemu dobremu pehajo za denarjem, jih označimo za skorumpirane. Razume se, da pridevniki, kot sta 'umazan' in 'pokvarjen', opisujejo denar. Menihi naj si z njim ne bi mazali rok: »Ne morete služiti Bogu in mamonu.«

Obenem pa ne more nihče zanikati, da ima denar tudi pridih skrivnostnosti, celo čarobnosti, da ima moč spreminjati človekovo ravnanje in usklajevati njegovo dejavnost. Že od davnih časov se misleci čudijo temu, kako lahko

navadna oznaka daje tako moč kovinskemu kolutu ali lističu papirja. Ko zremo v svet okoli sebe, se je žal težko izogniti sklepanju, da je magija denarja zla.

Če želimo denar spremeniti v nekaj svetega, nedvomno ne bo zadostovalo nič manj kot vsesplošna denarna revolucija – preobrazba njegove bistvene narave. Ni dovolj spremeniti zgolj pogleda na denar, kot nas želijo prepričati nekateri guruji za samopomoč. Ustvariti bomo morali nove vrste denarja, ki bodo uresničevale in utrjevale spremenjena stališča. Sveta ekonomija opisuje ta novi denar in ekonomijo, ki bo vzniknila okoli njega. Razišče tudi metamorfozo človekove identitete, ki je tako vzrok kot posledica transformacije denarja. Spremenjena stališča, ki jih omenjam, segajo prav v srčiko tega, kaj pomeni biti človek: zajemajo naše razumevanje smisla življenja, vlogo človeštva na planetu, odnos posameznika do človekove in naravne skupnosti; celo to, kaj pomeni biti posameznik, biti jaz. Navsezadnje doživljamo denar (in lastnino) kot podaljšek nas samih; iz tega tudi izhaja svojilni zaimek 'moj', s katerim ga opisujemo. Enak zaimek uporabljamo za opisovanje svojih rok in svoje glave. Moj denar, moj avto, moja roka, moja jetra. Razmislite tudi o krivici, ki jo čutimo, ko nas nekdo okrade ali 'odere' – kot bi nam vzel del nas samih.

Preobrazba posvetnosti denarja – nečesa, kar je tako neločljivo povezano z našo identiteto in ima tako osrednjo vlogo v ustroju sveta – v njegovo svetost, bi resnično imela korenite posledice. Toda – kaj sploh pomeni to, da je denar ali pač karkoli drugega sveto? V svojem bistvu 'biti svet' pomeni ravno nasprotno od tega, kar pomeni danes. Skozi tisočletja so se pojmi 'sveto', 'posvečeno' in 'božansko' sčasoma vedno bolj nanašali na nekaj, kar je ločeno od narave, sveta in telesa. Pred tremi ali štirimi tisoči let so se bogovi začeli seliti iz jezer, gozdov, rek in gora v nebo ter postali vsemogočni vladarji narave in ne več njena esenca. Ko se je božanskost ločila od narave, je pregloboko vpletanje v zadeve tega sveta tudi postalo nesveto, posvetno. Človeško bitje se je spremenilo iz žive, utelešene duše v njeno posvetno ovojnico, v navadno posodo za duha, vrhunec tega pa se je zgodil v kartezijskem drobcu zavesti, ki svet zgolj opazuje, ne pa v njem tudi sodeluje, newtonovski bog Urar pa počne enako. Biti božanski je pomenilo biti nadnaraven, nesnoven. Če je že Bog sodeloval v svetu,

je to počel s čudeži – z božanskimi posredovanji, ki so kršila naravne zakone ali pa jih izpodrinila.

Paradoksalno pa naj bi ravno ta ločena, abstraktna stvar, ki se imenuje duh, svetu vlivala življenje. Vprašajte verno osebo, kaj se zgodi, ko nekdo umre, in rekla bo, da je duša zapustila telo. Vprašajte jo, zakaj dežuje in piha veter, in rekla bo, da je za vsem tem Bog. Galilej in Newton sta dozdevno res odstranila Boga iz vsakdanjega delovanja sveta in ga namesto tega pojasnila z urnim mehanizmom, gromozanskim strojem z neosebno silo in maso. Toda celo onadva sta še vedno potrebovala Urarja, ki je ta mehanizem najprej navil, da bi vesolje prepojil s potencialno energijo, ki ga poganja vse odtlej. To pojmovanje je še danes navzoče v naši zavesti kot veliki pok, prvobitni dogodek ali vir 'negativne entropije', ki omogoča gibanje in življenje. V vsakem primeru je predstava naše kulture o duhu ta, da je nekaj ločenega in nezemeljskega, hkrati pa lahko še vedno čudežno poseže v materialne zadeve ter jih celo na nek skrivnosten način oživlja in usmerja.

Neizmerno ironično in strašno pomenljivo je, da je prav to, kar se na tem planetu najbolj približa omenjenemu konceptu božanskega, denar. Je nevidna, nesmrtna sila, ki obdaja in usmerja vse stvari, vsemogočna in brezmejna 'nevidna roka', zaradi katere se, kot pravijo, svet vrti okoli svoje osi. A vendarle je danes denar zgolj abstrakten, kvečjemu so to simboli na listu papirja, običajno pa le bití v računalniku. Obstaja v svetu, ki je precej oddaljen od snovnosti. V tem svetu zanj ne veljajo najpomembnejši zakoni narave, saj ne strohni in se ne povrne v prst kot vse ostale stvari, ampak se ohranja, nespremenjen v svojih trezorjih in računalniških datotekah, skozi čas se zaradi obresti celo množi. Se večno ohrani in trajno raste, obe ti lastnosti pa sta nadvse nenaravni. Naravna snov, ki se jima najbolj približa, je zlato, ki ne rjavi in se ne razkroji. Zato so zlato nekoč uporabljali kot denar – pa tudi kot prisposodbo za božansko dušo, za to, kar je nerazgradljivo in nespremenljivo.

Abstraktnost ali nepovezanost denarja z resničnim svetom stvari je kot božanska lastnost dosegla svoj vrhunec v zgodnjih letih 21. stoletja, ko je finančna ekonomija opustila svoj privez v realnem gospodarstvu* in začela

* *Economy* je lahko v slovenskem jeziku ekonomija ali gospodarstvo. Kadar avtor piše o bolj konkretnih vidikih tega družbenega pojava, besedi 'economic', 'economy' prevajamo tudi 'gospodarsko', 'gospodarstvo'. (*op. prev.*)

povsem samostojno pluti po morju življenja. Brezmejna bogastva Wall Streeta niso bila povezana z nobeno materialno proizvodnjo, na videz so obstajala v ločeni sferi.

Financerji so se z Olimpa vzvišeno oklicali za 'gospodarje vesolja' in kanalizirali moč boga, ki so mu služili, da bi množicam prinesli srečo ali pogubo, da bi dobesedno premikali gore, zradirali gozdove, preusmerili tok rek, povzročili vzpon in padec narodov. Toda denar se je izkazal za muhastega boga. Občasno (nazadnje leta 2008 in kmalu morda spet) se zdi, da finančno duhovništvo izgubi nadzor nad lastno magijo. Moč, s katero je razpolagalo, se obrne proti njim in si jih podjarmi, in nobeden od njihovih urokov (ki jim pravijo 'signaliziranje trgov') ali obredov (na primer zniževanje obrestnih mer) ne more več spraviti duha nazaj v steklenico. Kot kler umirajoče religije pozivajo svoje privrženice k še večjemu žrtvovanju, za njihovo nesrečo pa krivijo greh (pohlepne bančnike, neodgovorne posojilojemalce) ali misteriozne kaprice Boga (finančne trge). Ampak nekateri že krivijo same duhovnike.

Temu, čemur mi pravimo recesija, bi kakšna zgodnejša kultura morda rekla »duh je zapustil svet«. Med recesijo denar izgine, z njim pa življenjska sila človeškega kraljestva. Stroji stojijo. Tovarne prenehajo obratovati. Gradbena oprema propada na delovišču. Parki in knjižnice zaprejo svoja vrata. Milijoni ljudi izgubijo dom in so lačni, medtem ko stanovanjske enote samevajo, hrana v skladiščih pa gnije. Vsi človeški in materialni proizvodni dejavniki za gradnjo hiš, distribucijo hrane in za delovanje tovarn kljub temu še vedno obstajajo. To, kar je pobegnilo, je pravzaprav nekaj nesnovnega, gonilni duh življenja. To, kar je pobegnilo, je denar. To je edina stvar, ki je ni; tako neznatna je (v obliki elektronov v računalnikih), da komaj lahko rečemo, da sploh obstaja, hkrati pa tako silna, da brez nje človekova storilnost krčevito obstane. Tudi na individualni ravni lahko vidimo demotiviranost zaradi pomanjkanja denarja. Pomislite na stereotip brezposelnega moškega, brez prebite pare, ki sključeno sedi pred televizorjem v spodnji majici, pije pivo in komaj vstane iz svojega naslonjača. Zdi se, da je denar gonilna sila tako ljudi kot strojev. Brez njega smo *malodušni*.

Ne zavedamo se, da je naš koncept božanskega k sebi pritegnil boga, ki ustreza temu konceptu, in mu izročil vrhovno oblast nad Zemljo. Z ločitvijo duše od mesa, duha od snovi in Boga od narave smo ustoličili vladajočo silo, ki je brezdušna, odtujujoča, brezbožna in nenaravna. Ko torej govorim o tem, da bi naredili denar svet, ne želim priklicati nadnaravnega posrednika, ki naj bi vdahnil svetost v negibne, profane stvari v naravi. Sklicujem se pravzaprav na zgodnejši čas, čas pred ločitvijo snovi in duha, ko je bila svetost neločljivo povezana z vsemi stvarmi.

In kaj pomeni to, da je nekaj sveto? Tega si ne bom drznil opredeliti, bom pa imenoval dva vidika svetega: edinstvenost in povezanost. Sveti predmet ali bitje je posebno, edinstveno, edino tovrstno. Zatorej je neizmerno dragoceno; je nenadomestljivo. Nima ustreznika in zato nima končne 'vrednosti', saj vrednost lahko določimo le s primerjavo. (Denar, kot vse oblike meritev, je standard primerjave).

In čeprav je to, kar je sveto, edinstveno, je hkrati tudi neločljivo od vsega, iz česar je nastalo, od svoje zgodovine, od tega, kje se nahaja v matrici vsega obstoja. Zdaj morda razmišljate, da so v resnici vse stvari in vsi odnosi sveti. To je morda res, a čeprav s svojim umom to verjamemo, tega ne čutimo vedno. Nekatero stvari občutimo kot svete, drugih ne. Svetost pripisujemo tistim stvarim, ki jih tako zaznavamo, njihov namen pa je navsezadnje, da nas opominjajo na svetost *vseh* stvari.

Danes živimo v svetu, ki mu je bila svetost odvzeta, zato nas ob resnično malo stvarih obide občutek, da živimo v svetem svetu. Od množično proizvedenih, standardiziranih potrošnih dobrin do tipskih hiš, identičnih paketov hrane in brezosebnih odnosov z uradniki ustanov – vse to zanika edinstvenost sveta. Od daljnega izvora naših stvari, anonimnosti naših odnosov do odsotnosti vidnih posledic proizvodnje in odlaganja naših dobrin – vse to zanika povezanost. In tako živimo brez izkušnje svetosti. Med vsemi stvarmi, ki zanikajo edinstvenost in povezanost, seveda prednjači denar. Izvor same ideje o kovancu je cilj standardizacije, da bi bili vse drahme, vsi staterji, vsi šekli in vsi juani med seboj nerazločljivi v smislu uporabe. Poleg tega je denar kot univerzalno in abstraktno sredstvo menjave razvezan od svojega izvora, od svoje povezave s snovjo. Dolar je dolar,

ne glede na to, kdo vam ga je dal. Za nekoga bi mislili, da je otročji, če bi na banko položil nek znesek denarja, mesec pozneje pa bi ga poskušal dvigniti in se pritožil: »Hej, to ni isti denar, kot sem ga položil! To so drugi bankovci!«

Potemtakem se nekako razume, da je z denarjem obarvano življenje posvetno, saj denar in stvari, ki jih z njim lahko kupimo, nimajo lastnosti svetega. Kakšna je razlika med paradižnikom iz supermarketa in tem, ki je zrasel na vrtu mojega soseda in ki mi ga je podaril? Kako se montažna tipska hiša razlikuje od te, pri katere gradnji sem sodeloval in ki jo je zgradil nekdo, ki razume mene in moje življenje? Vse bistvene razlike izhajajo iz posebnih odnosov, ki so prepojeni z edinstvenostjo darovalca in prejemnika. Kadar je življenje zvrhano polno takih stvari, ki so skrbno izdelane ter povezane v mreži zgodb z ljudmi in s kraji, ki jih poznamo, je to življenje bogato, izpolnjujoče. Danes smo bombardirani z enakostjo, z brezosebnostjo. Celo izdelki po meri kupca, če so proizvedeni množično, nudijo le nekaj variacij istih, standardnih sestavnih elementov. Ta enakost otopi dušo in naredi življenje ceneno.

Prisotnost svetega je kot vrnitev v dom, ki je bil vedno tukaj, in k resnici, ki je vedno obstajala. Lahko se zgodi, ko opazujem žuželko ali rastlino, slišim simfonijo ptičjega petja ali žabjih klicev, začutim blato med prsti, gledam čudovito izdelan predmet, doumem neznosno usklajeno kompleksnost celice ali ekosistema, doživim sinhroniciteto ali simbol v svojem življenju, motrim srečne otroke med igro ali se me dotakne delo genija. Navkljub izjemnosti teh doživetij ta nikakor niso ločena od preostalega življenja. Nasprotno, svojo moč črpajo iz bežnega uvida v resničnejši, sveti svet, na katerem naš svet stoji in s katerim je naš svet povsem prežet.

Kaj je dejansko ta 'dom, ki je vedno bil tukaj', ta 'resnica, ki je vedno obstajala'? To je resnica o enosti ali povezanosti vseh stvari, občutimo pa jo kot vpletenost v nekaj večjega od nas samih, kar hkrati tudi smo mi sami. V ekologiji to opisuje načelo soodvisnosti: da je preživetje vseh bitij odvisno od mreže drugih bitij, ki jih obdaja in se konec koncev razprostira čez cel planet. Izumrtje katerekoli vrste oslabi našo celost, naše zdravje, naš lastni jaz; izgubi se del našega lastnega bitja.

Če je to, kar je sveto, portal v temeljno enost vseh stvari, je potemtakem tudi portal v edinstvenost in posebnost vsake stvari. Sveti predmet je edini tovrsten; odlikuje ga edinstveno bistvo, ki ga ni mogoče razstaviti na skupek splošnih lastnosti. Zato se zdi, da redukcionistična znanost odvzema svetu njegovo svetost, saj vse razlaga z eno ali drugo kombinacijo prgišča generičnih gradnikov. To pojmovanje se zrcali v našem ekonomskem sistemu, ki je prav tako večinoma sestavljen iz standardiziranih, splošnih potrošnih dobrin, opisov delovnih mest, postopkov, podatkov, vložkov in izložkov ter – iz najsplošnejšega med vsemi – denarja, ki je skrajna in vseobsegajoča abstrakcija. V zgodnejših časih ni bilo tako. Plemenska ljudstva niso na vsa bitja gledala predvsem kot na člane neke kategorije, temveč kot na edinstvene, z duhom prepojene posameznike. Celo kamni, oblaki in na videz enake vodne kapljice naj bi bili čuteča, edinstvena bitja. Edinstvene so bile tudi stvaritve človekovih rok, njihove razpoznavne nepravilnosti pa so bile podpis ustvarjalca. In v to je bila vtkana povezava med dvema značilnostma svetega, povezanostjo in edinstvenostjo: edinstveni predmeti ohranijo odtis svojega izvora, svoj unikatni položaj v veliki matrici bivanja, odvisnost svojega obstoja od preostalega stvarstva. Standardizirani predmeti in potrošne dobrine so uniformni, torej iztrgani iz odnosa.

V tej knjigi bom opisal vizijo denarnega sistema in ekonomije, ki je sveta ter uresničuje medsebojno povezanost in edinstvenost vseh stvari. Ne bo več ločena, bodisi dejansko bodisi zaznavno, od naravne matrice, ki je njena podlaga. Združuje zelo dolgo razklana svetova ljudi in narave; je podaljšek ekologije, upošteva vse njene zakone in vsebuje vso njeno lepoto.

V vsaki iznajdbi naše civilizacije, ne glede na to, kako grda ali pokvarjena je, je seme nečesa čudovitega: isti ton v višji oktavi. Denar ni izjema. Njegov prvotni namen je – preprosto povezati človeške darove s človeškimi potrebami, zato da bi lahko vsi živeli v večjem obilju. Ena od rdečih niti te knjige je, kako se je z denarjem namesto obilja začelo ustvarjati pomanjkanje, namesto povezanosti ločenost. Kljub izrojenosti denarja lahko v tej prvotni zamisli o denarju kot o *posredniku daru* zasledimo utrinek tega, kar ga bo nekega dne znova naredilo svetega. Izmenjavo darov prepoznavamo

kot sveti dogodek, zato iz podarjanja intuitivno naredimo obred. Sveti denar bo torej sredstvo dajanja, način, kako v svetovno ekonomijo vtisniti duh obdarovanja, ki je vladal v plemenskih in vaških kulturah in danes še vedno vlada, kadarkoli ljudje naredijo nekaj drug za drugega zunaj denarne ekonomije.

Sveta ekonomija opisuje to prihodnost in tudi začrta praktično pot do nje. Že davno sem se naveličal brati knjige, ki so kritizirale nekatere vidike naše družbe, ne da bi ponudile pozitivno alternativo. Nato sem imel dovolj knjig, ki so ponujale pozitivno alternativo, ampak se jo je zdelo nemogoče doseči: »Emisije ogljika je treba zmanjšati za 90 odstotkov.« Potem sem se nasitil knjig, ki so ponudile izvedljiv način doseganja alternative, ampak niso opisale, kaj naj bi jaz osebno storil, da to ustvarim. *Sveta ekonomija* deluje na vseh štirih ravneh: ponuja temeljito analizo tega, kako se je denar izrodil; opisuje bolj čudoviti svet, ki temelji na drugačni vrsti denarja in ekonomije; pojasni kolektivna dejanja, ki so potrebna za ustvarjanje tega sveta, in načine, kako se lahko ta dejanja zgodijo; razišče osebne razsežnosti preobrazbe sveta, spremembo identitete in obstajanja, ki ji pravim »življenje v duhu obdarovanja«.

Preobrazba denarja ni čudežno zdravilo za vse tegobe tega sveta, niti nima prednosti pred drugimi področji aktivizma. Preprosto prerazporejanje bitov v računalnikih ne bo zbrisalo zelo konkretnega materialnega in družbenega razdejanja, ki pesti naš planet. Je pa tudi res, da odpravljanje teh posledic v katerikoli drugi sferi brez ustrezne preobrazbe denarja ne more doseči svojega potenciala, tako globoko je namreč vtkan v naše družbene ustanove in življenjske navade. Ekonomske spremembe, ki jih opisujem, so del neznanskega, vseobsegajočega premika, ki se bo dotaknil vseh vidikov življenja.

Človeštvo se šele začenja zavedati dejanskih razsežnosti trenutne krize. Če se ekonomska preobrazba, ki jo bom opisal, zdi nedosegljiva, je to zato, ker bo za ozdravljenje našega sveta zadostoval le čudež. Na vseh področjih, od denarja do ekološkega ozdravljenja, od politike do tehnologije in medicine, potrebujemo rešitve, ki presegajo trenutne meje mogočega. Medtem ko razpada naš stari svet, se na srečo širi naše znanje o tem, kaj je mogoče,

z njim pa se krepita tudi naš pogum in pripravljenost ukrepati. Trenutno kopičenje kriz – na področju denarja, energije, izobrazbe, zdravstva, vode, prsti, podnebja, politike, okolja in na drugih področjih – so porodni krči, ki nas iztiskajo iz starega sveta v novega. Te krize neizogibno vdirajo v naša osebna življenja, naši svetovi razpadajo in tudi mi se rojevamo v novi svet, v novo osebnost. Zato tako veliko ljudi občuti duhovno razsežnost planetarne krize, celo ekonomske krize. Čutimo, da se ne bomo vrnili na 'normalni tir', ampak da se rojevamo v novo normalo: v novo vrsto družbe, v nov odnos do zemlje, v novo izkustvo, biti človek.

Vsa svoja dela posvečam tistemu bolj čudovitemu svetu, za katerega v srcu vemo, da lahko obstaja. 'V srcu' pravim zato, ker nam um včasih govori, da to ni mogoče. Naš um dvomi, da so lahko stvari sploh kaj veliko drugačne od tega, kar so nas naučile izkušnje. Morda vas je med prebiranjem mojega opisa svete ekonomije preplaval val cinizma, prezira ali obupa. Morda ste začutili željo po tem, da bi nad mojimi besedami zamahnili kot nad brezupno idealističnimi. Še jaz sem bil v skušnjavi, da bi omilil svoj opis, ga naredil verjetnejšega, odgovornejšega, bolj v skladu z našimi nizkimi pričakovanji glede tega, kaj sta lahko življenje in svet. Ampak takšna ublažitev ne bi bila resnica. Uporabil bom orodja svojega uma, da povem to, kar je v mojem srcu. V svojem srcu vem, da lahko ustvarimo tako čudovito ekonomijo in družbo – in karkoli manj kot to nas ni vredno. Ali smo tako strti, da si ne drznemo stremeti k ničemur manj, kot je sveti svet?

1. DEL

Ekonomija ločenosti

Vse krize, ki se v tem času zgrinjajo nad nas, imajo skupen izvor; lahko bi mu rekli Ločenost. Ločenost si je nadela veliko obrazov – odtujenost človeka od narave, razpad skupnosti, razdvajanje resničnosti na materialni in duhovni svet – in prerešetava sleherni vidik naše civilizacije. Obenem tudi ni trajnostna: ustvarja velike in vedno večje krize, ki nas ženejo v novo dobo, dobo *Ponovne združitve*.

Ločenost ni neka skrajna resničnost, pač pa je človekova projekcija, ideologija, zgodba. Tudi naša uveljavljena *Zgodba o ljudeh* ima dva, neločljivo prepletena dela, tako kot v vseh kulturah: *Zgodbo o jazu* in *Zgodbo o svetu*. Prvi del je samostojni in ločeni jaz: mehurček psihologije; duša, ovita v kožo; biološki fenotip, ki ga geni nagovarjajo k reproduktivnemu koristoljubju; razumski akter, ki stremi k lastnim ekonomskim interesom; fizični opazovalec nepristranskega veselja; zrno zavesti v zaporu iz mesa. Drugi del je zgodba o Vzponu: kako človeštvo, ki se je porajalo v stanju nevednosti in nemoči, kroti sile narave in pronica v skrivnosti veselja, pri tem pa nezadržno napreduje proti izpolnitvi svoje usode: popolni nadvladi in preseganju narave. To je zgodba o ločenosti človekovega sveta od naravnega sveta, v kateri se prvi nebrzdano širi,

drugi pa se postopoma preoblikuje v vire, dobrine, lastnino in, na koncu, v denar.

Denar je sistem družbenih pogodb, pomenov in simbolov, ki se razvija skozi čas. Skratka, zgodba, ki obstaja v družbeni resničnosti, skupaj z drugimi zadevami, kot so zakoni, narodi, ustanove, koledar, ura, vera in znanost. V zgodbah je neznanska ustvarjalna moč. Na podlagi zgodb usklajujemo človekovo dejavnost, usmerjamo pozornost in namere, opredeljujemo vloge ter določamo, kaj je pomembno in celo kaj je resnično. Zgodbe vdahnejo smisel in namen življenju, so torej tudi počelo delovanja. Denar je ključen element zgodbe o Ločenosti, ki opredeljuje našo civilizacijo.

Prvi del te knjige pojasnjuje ekonomski sistem, ki je bil zgrajen na stebrih zgodbe o Ločenosti. Anonimnost, razosebljanje, polarizacija bogastva, neskončna rast, ropanje okolja, družbeni kaos in nepovratna kriza so tako globoko zakoreninjeni v naš ekonomski sistem, da ga ne more pozdraviti nič manj kot preobrazba temeljne *Zgodbe o ljudeh*. Moja namera je, da bi opis bistvenih značilnosti ekonomije Ločenosti v nas prebudil vizijo ekonomije *Ponovne združitve*, ekonomije, ki bi v naših razdrobljenih skupnostih, odnosih, kulturah, ekosistemu in na našem planetu znova vzpostavila celost.

Svet obdarovanja

*Celo po vsem tem času
sonce nikoli ne reče zemlji:*

»Dolguješ mi.«

*Poglej, kaj se zgodi
z ljubeznijo, kot je ta –
osvetljuje ves svet.*

– HAFIS*

Na začetku je bil Dar.

Rodimo se kot nebogljeno dete, bitje, za katerega je treba v celoti poskrbeti in ki lahko le malo da, vendar nas kljub temu hranijo, varujejo, oblačijo, držijo v naročju in potolažijo, ne da bi si mi to s čimerkoli zaslužili, ne da bi mi karkoli nudili v zameno. Iz tega izkustva, skupnega vsem, ki se jim je uspelo prebiti skozi otroštvo, izhajajo nekateri naši najgloblji duhovni intuitivni prebliski. Naša življenja so nam *dana*; naše privzeto stanje je torej hvaležnost. To je resnica našega obstoja.

Tudi če je bilo vaše otroštvo strašno, ste prejeli vsaj dovolj podpore, da ste prispeli do odraslosti, saj zdaj lahko berete te vrstice. V prvih letih življenja niste nič od tega zaslužili ali proizvedli. Vse je bilo le dar. Predstavljajte si, da v tem trenutku zakorakate skozi vrata in strmoglavite v tuj svet, v katerem ste povsem nemočni, se ne morete sami nahraniti ali obleči, ne morete uporabljati svojih udov, ne morete niti razločiti, kje se konča vaše telo in začne preostali svet. Velikanska bitja pridejo in vas

* Hafis, SONCE NIKOLI NE REČE, v: *Ljubezenske pesmi boga, Dvanajst svetih glasov vzhoda in zahoda*, ur. Daniel Ladinsky, prev. Miran Mehora, Neli Filipič; Grafični atelje Zenit, 2016.

držijo v naročju, vas hranijo, skrbijo za vas, vas imajo rada. Mar ne bi občutili hvaležnosti?

V trenutkih jasnosti, morda ob bližnjem srečanju s smrtjo ali ob spremljanju bližnje osebe med umiranjem, vemo, da je že samo življenje darilo. Izkusimo neizmerno hvaležnost, ker smo živi. Sprehajamo se in se čudimo vsemu razkošju, ki si ga nismo zaslužili in nam je dano na voljo, ker je del življenja: radost dihanja, vedrina barv in zvoka, slast pitja vode za potešitev žeje, milina obraza ljubljene osebe. Občutenje te zmesi zamaknjenosti in hvaležnosti je jasen znak prisotnosti svetega.

Enako občudovanje in hvaležnost čutimo, ko dojamemo veličastnost narave, čudežno kompleksnost in urejenost ekosistema, organizma, celice. So neznosno popolni, veliko onstran zmožnosti našega uma, da bi si zamislili, ustvarili ali sploh razumeli več kot zgolj njihov drobec. A vendarle obstajajo in sploh nam jih ni treba zasnovati: ves ta svet, ki nas podpira in obdaja. Ni nam treba točno razumeti, kako seme vzklije in raste; nič nam ni treba storiti glede tega. Še danes je ustroj celice, organizma, ekosistema večinoma neznanka. Ni nam treba skonstruirati njihove notranje sestave, ni nam je treba niti razumeti, a kljub temu še vedno uživamo sadove narave. Ali si lahko predstavljate začudenost in hvaležnost, ki so ju občutili naši zgodnji predniki med opazovanjem nezaslužnega razkošja, ki jim ga je svet kar tako podarjal?

Nič nenavadnega torej ni, da so starodavni verski misleci rekli, da je Bog ustvaril svet, in nič čudnega ni, da so rekli, da nam je Bog svet dal. Prva izjava je izraz ponižnosti, druga hvaležnosti. Žal so poznejši bogoslovci sprevrgli to spoznanje tako, da je pomenilo: »Bog nam je dal svet, da ga izkoriščamo, obvladamo, nadvladamo.« Takšna razlaga je v nasprotju z duhom prvotnega spoznanja. Ponižnost ve, da ta Dar presega našo zmožnost obvladanja. Hvaležnost ve, da z načinom uporabe darila izkažemo darovalcu spoštovanje – ali pa ga užalimo.

Tudi sodobna kozmologija potrjuje mitološko priznavanje vesolja kot darila. Ali se ni veliki pok zgodil kot nekaj (pravzaprav vse) za nič?¹

1 Bralci knjige *The Ascent of Humanity (Vzpon človeštva)* vedo, da imam raje nestandardne, velikemu poku alternativne kozmologije, na primer vesolje Haltona Arpa, ki je v stanju dinamičnega ravnovesja in v katerem se snov stalno rojeva, stara in umira. Ampak tudi v njegovi teoriji se vesolje spontano pojavi od nikoder, kot bi bilo podarjeno.

To zavedanje utrdi podrobnejše proučevanje različnih fizikalnih konstant (hitrosti svetlobe, mase elektrona, relativne moči štirih osnovnih sil itd.), saj imajo vse nerazložljivo točno take vrednosti, kot so potrebne za obstoj vesolja, ki vsebuje snov, zvezde in življenje. Zdi se, kot da bi bilo celotno vesolje ustvarjeno za nas, da bi lahko obstajali.

Na začetku je bil Dar: ob praznovanju sveta, na začetku naših življenj in v zametkih človeške vrste. Hvaležnost je za nas torej naravna, tako prvobitna, tako elementarna, da jo je zelo težko opredeliti. Morda gre za *občutek prejetja darila in želje, da tudi sami kaj damo*. Zatorej bi lahko pričakovali od predsodobnih ljudi, povezanih s to prvinsko hvaležnostjo, da so jo udeleževali v družbenih in ekonomskih odnosih. In res so jo in jo še vedno. Večina zapisov o zgodovini denarja se začne s primitivno blagovno menjavo, vendar je ta med lovci in nabiralci relativna redkost. Najpomembnejši način ekonomske menjave je bil dar.

Naj sta še tako primarni, hvaležnost in darežljivost, ki se zliva iz hvaležnosti, soobstajata z drugimi, manj mamljivimi vidiki človeške narave. Verjamem v temeljno božanskost človeških bitij, a se hkrati zavedam, da smo se podali na dolgo, čeprav začasno pot ločitve od te božanskosti in ustvarili svet, v katerem se do bogastva in moči povzpnejo neusmiljeni sociopati. Ta knjiga se ne pretvarja, da taki ljudje ne obstajajo ali da taka nagnjenja niso v vseh nas, pač pa stremi k temu, da bi v nas predramila speči duh obdarovanja ter zgradila ustanove, ki ta duh izražajo in ga spodbujajo. Človeška narava ne obstaja v osami, temveč se pojavi kot odziv na svoj kontekst. Današnji ekonomski sistem vzbuja sebičnost in pohlep. Kako bi bil videti ekonomski sistem, ki bi namesto tega vzbujal velikodušnost, tako kot v nekaterih davnih kulturah? Pa začnimo z boljšim razumevanjem dinamike obdarovanja. Omenil sem ekonomsko *izmenjavo*, ampak ta običajno ni točen opis skupnosti obdarovanja. Boljša beseda je *kroženje*. Danes si darila pogosto izmenjamo, toda z *izmenjavo* daril smo že korak bližje blagovni menjavi. V prvobitnih skupnostih so podarjanje upravljali do potankosti izoblikovani običaji, še zdaj prisotni v družbah, ki niso povsem pretrgale svojih vezi s preteklostjo. Mreže obdarovanja so navadno tesno povezane s sorodstvenimi mrežami. Šege narekujejo, kdo daje komu. Od vas se morda pričakuje, da nekaterim sorodstvenim kategorijam dajete;

od drugih morda vi pričakujete, da dajejo vam; pri tretjih pa se darovi pretakajo v obe smeri.

Darila so sicer lahko vzajemna, enako pogosto pa krožijo. Jaz dam tebi, ti daš nekomu drugemu ... prej ali slej pa bo nekdo dal nekaj nazaj meni. Znan primer je sistem kula trobriandskih otočanov, v okviru katerega dragocene ogrlice krožijo z otoka na otok v eno smer, zapestnice pa v drugo. Sistem kula, ki ga je prvi poglobljeno raziskal antropolog Bronislaw Malinowski in dobesedno pomeni 'krog', je jedro prostranega sistema obdarovanja in drugih ekonomskih izmenjav. Marcel Mauss ga opiše takole:

Sistem zamenjavanja darov prežema vse ekonomsko, plemensko in moralno življenje Trobriandcev. Njihovo življenje je s tem 'prepojeno', kakor se je odlično izrazil Malinowski. Je nekakšen nenehen 'daj in vzemi'. Kakor da se po njem v vseh smereh preliva stalni tok podarjenih, dobljenih in povrnjenih darov.²

Medtem ko je najvišja raven sistema *kula* izredno ritualizirana izmenjava obrednih zapestnic in orglic med poglavarji, mreža obdarovanja, stkana okoli tega sistema, zaobjame vse uporabne predmete, hrano, čolne, delo in tako dalje. Po Maussovem mnenju je neposredna blagovna menjava neobičajna. V vsakem primeru pa »običajno niti tega, kar je bilo prejeto in kar je tako – na katerikoli način – postalo last nekoga, ta nekdo tega ne zadrži zase, razen če brez tega ne more shajati«. ³ Povedano drugače, darovi se neprestano pretakajo in se med tem kroženjem ustavijo le takrat, ko naletijo na resnično, trenutno potrebo. Sledi poetičen opis Lewisa Hyda za to načelo obdarovanja:

»Dar se giblje proti praznemu prostoru. Medtem ko se vrtil po svojem krogu, pritegne k sebi tistega, ki je najdlje praznih rok, če pa se nekje drugje pojavi nekdo, ki ga bolj potrebuje, zapusti svoj stari kanal in se premakne proti njemu. Morda nas naša darežljivost izprazni, vendar ta praznina nato nežno vleče celoto, dokler se ta stvar v gibanju ne vrne, da nas znova napolni. Narava ne prenese praznine.«⁴

² Mauss, *The Gift*, str. 29.

³ Mauss, *The Gift*, str. 30.

⁴ Hyde, *The Gift*, str. 23.

Medtem ko danes jasno ločimo med darilom in trgovinsko transakcijo, v preteklosti ta ločnica še zdaleč ni bila jasna. Nekateri kulture, na primer ljudstvu Toaripi in Namau, so imele le eno samcato besedo za prodajanje, kupovanje, posojanje in sposojanje,⁵ nekdanja mezopotamska beseda šám pa je pomenila tako 'kupiti' kot 'prodati'.⁶ Ta dvoumnost je še vedno navzoča v mnogih sodobnih jezikih. Kitajščina, nemščina, danščina, norveščina, nizozemščina, estonščina, bolgarščina, srbsščina, japonsščina in mnogi drugi jeziki imajo le en pojem za sposojanje in posojanje, kar je morda ostanek davnega časa, ko med tema dvema pojmomoma niso razlikovali.⁷ Še vedno se pojavlja celo v pogovorni angleščini, saj se beseda 'borrow' (sposoditi) včasih uporablja v pomenu 'posoditi', na primer »I borrowed him twenty dollars.« ('Sposodil' sem mu dvajset dolarjev.) Kako je to mogoče? Kako se lahko ista beseda uporablja za dve nasprotni dejavnosti?

Rešitev te uganke se skriva v dinamiki obdarovanja. Z redkimi, morda teoretičnimi izjemami, ki jih je Jacques Derrida imenoval 'brezplačni darovi', vsako darilo spremlja nek materialen znak izmenjave ali moralna ali socialna obveznost (ali oboje). Za razliko od današnje denarne transakcije, ki je zaprta in ne vključuje nobene obveznosti, je darilna transakcija odprta, saj se z njo ustvari trajna vez med udeležencema. Na to bi lahko pogledali tudi tako, da je dar zaznamovan z darovalcem, in ko nekaj podarimo, damo tudi del sebe. To je v nasprotju s sodobno blagovno transakcijo, v kateri je prodajano blago zgolj lastnina, ki je ločena od prodajalca. Vsi lahko občutimo razliko. Verjetno imate tudi sami nekaj dragocenih predmetov, ki so vam bili dani, in se nemara objektivno ne razlikujejo od nečesa, kar lahko kupite, vendar so edinstveni in posebni zaradi osebe, ki vam jih je podarila. Prvobitna ljudstva so torej prepoznala, da skupaj z darovi kroži neka čarobna lastnost, duh.

5 Mauss, *The Gift*, str. 32.

6 Seaford, *Money and the Early Greek Mind*, str. 323.

7 Kitajska pojma za prodajanje in kupovanje se skoraj enako izgovarjata, pa tudi zapisujeta se s podobnima ideogramoma. Pismenka za kupovanje, 買, izvira iz upodobitve kavrija, zgodnje oblike denarja, pismenka za prodajanje, 賣, pa se je razvila pozneje, kar kaže, da se prej med njima ni razlikovalo.

Neuporabne stvari, kot so kavriji, ljubke koralde, ogrlice in podobno, so bile prvi denar. Zamenjava teh stvari z nečim, kar ima uporabno vrednost, je, naivno rečeno, zgolj način za spodbuditev darovanja – da bi prejeli nekaj za nič. To so spremenili v zamenjavo nečesa za nekaj, ampak to ne naredi daru nič manj vrednega, saj so preprosto materializirali obveznost, ki so jo čutili; gre za znake hvaležnosti. S tega vidika je enostavno razumeti podobnost kupovanja in prodajanja, sposojanja in posojanja. To sploh niso nasprotne si dejavnosti. Vsi darovi zaokrožijo nazaj do darovalca v drugi obliki. Kupec in prodajalec sta enakovredna.

Danes so trgovinske transakcije nesimetrične, kajti kupec naj bi bil oseba, ki daje denar in prejema blago, prodajalec pa oseba, ki prejema denar in daje blago. Ampak prav tako bi lahko trdili, da 'kupec' prodaja denar za blago, 'prodajalec' pa kupuje denar z blagom. Iz lingvističnih in antropoloških dokazov je razvidno, da je ta nesimetrija nov pojav, veliko novejši od denarja. Kaj se je torej zgodilo z denarjem, da se je pojavila ta nesimetrija? Denar je drugačen od kateregakoli drugega blaga na svetu in, kot bomo videli, je prav ta razlika ključna pri tem, da je postal profan.

Darila pa po drugi strani intuitivno prepoznavamo kot sveta, zato iz obdarovanja še danes delamo obrede. Darovi utelešajo bistvene lastnosti svetosti, ki sem jih opisal v uvodu. Prva je edinstvenost: v nasprotju z današnjimi standardiziranimi potrošnimi dobrinami, kupljenimi z denarjem v zaprtih transakcijah in odtujenimi od svojega izvora, so darila edinstvena v smislu, da so zaznamovana z darovalcem. Druga je celost, soodvisnost: darovi razširijo krog jaza, da ta zaobjame celotno skupnost. Medtem ko danes denar pooseblja načelo 'več zame pomeni manj zate', pa v ekonomiji obdarovanja več zate pomeni tudi več zame, saj tisti, ki nekaj imajo, dajo tistim, ki nekaj potrebujejo. Darovi utrdijo mistično spoznanje o vpletenosti v nekaj, kar je večje od nas samih, a hkrati ni ločeno od nas. Aksiomi racionalnega koristoljubja se spremenijo, ker se je jaz razširil, tako da vključuje nek del druge osebe.

Konvencionalna razlaga razvoja denarja, ki jo lahko najdemo v ekonomskih besedilih, predpostavlja, da je bila izhodiščna točka blagovna menjava. Že od samega začetka posamezniki, ki med seboj tekmujejo,